

"MEHROBDAN CHAYON" ASARINING ARAB TILIGA TARJIMASIDA MILLIY XOS SO'ZLARNING IFODALANISHI*Oqila Shabon qizi Sattorova**O'qituvchi-stajyor, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarining arab tiliga tarjimasida milliy xos so'zlarning ifodalanishi tahlil qilinadi. Asliyat va tarjima matnlarida milliy leksik birliklarning o'ziga xos tarjima usullari, ularning mazmuniy va stilistik jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tarjima jarayonida uchraydigan qiyinchiliklar va ularni yengib o'tish yo'llari haqida fikr yuritiladi. Maqolada milliy madaniyat, urf-odat va tarixiy muhitni aks ettiruvchi so'zlarning tarjima strategiyalari tahlil qilinib, muqobil variantlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: "Mehrobdan chayon", tarjima, arab tili, milliy xos so'zlar, leksik birliklar, tarjima usullari, stilistika, madaniy muhit, ekvivalentlik.

Kirish qismi: Tarjima san'ati – turli tillar va madaniyatlar o'rtasidagi ko'prik bo'lib, u nafaqat lingvistik moslashtirish, balki madaniy tafovutlarni ifodalash jarayonidir. Ayniqsa, milliy xos so'zlar tarjima jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki ular xalqning urf-odatlarini, dunyoqarashi va tarixiy tajribalarini aks ettiradi. Adabiy tarjimada milliy leksik birliklarning to'g'ri talqin qilinishi asarning mohiyatini saqlab qolish va uni yangi auditoriyaga yetkazishning asosiy shartlaridan biridir.

O'zbek adabiyotining klassik namoyandalaridan biri Abdulhamid Cho'lpon bilan birga yangi davr realizmining asoschilaridan sanaladigan Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani o'zbek xalqining tarixiy va ijtimoiy hayotini o'zida mujassam etgan muhim asarlardan biridir. Roman tilining milliy ruhi, undagi xos leksik birliklar va o'ziga xos iboralar tarjima jarayonida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, arab tiliga tarjima qilinishida bunday so'z va iboralarni ekvivalent topish yoki ularni moslashtirish tarjimon uchun murakkab vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolada A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarining arab tiliga tarjimasida milliy xos so'zlarning qanday ifodalangani tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida uchraydigan asosiy muammolar, milliy leksik birliklarning arab tilida berilish usullari va muqobil variantlar ko'rib chiqiladi. Xususan, milliy atamalar, urf-odatlariga oid tushunchalar va tarixiy-madaniy terminlarning tarjimadagi holati o'rganilib, ularning ekvivalent yoki izohli usulda berilishi muhokama qilinadi.

Shuningdek, maqolada tarjima nazariyasi nuqtayi nazaridan milliy xos so'zlarning tarjima strategiyalari tahlil qilinib, arab tilidagi muqobil variantlar bilan solishtirish asosida ilmiy xulosalar chiqariladi. Ushbu tahlillar orqali o'zbek adabiyotining xalqaro maydonda kengroq tanilishiga hissa qo'shish, tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni yengish yo'llarini aniqlash maqsad qilingan.

Asosiy qismi: Har bir xalqning tili uning madaniyati, tarixi va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq. O'zbek adabiyoti, xususan, Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani ham o'ziga xos milliy leksik qatlamni o'z ichiga oladi. Bu asar tarjima jarayonida katta e'tibor talab

qiladi, chunki milliy xos so'zlar roman atmosferasini va davr ruhini to'liq ifodalashga xizmat qiladi.

Tarjima nazariyasida milliy xos so'zlar uch xil yo'l bilan ifodalanishi mumkin:

To'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topish – Agar tarjima tilida aynan mos keluvchi so'z mavjud bo'lsa, uning bevosita ishlatilishi mumkin.

Izohli tarjima – Agar tarjima tilida ekvivalent bo'lmasa, tushuntirish orqali mazmun beriladi.

Transliteratsiya yoki transkripsiya – Ba'zi milliy tushunchalar boshqa tilda aynan talaffuzi bo'yicha yozilib, keyin izoh berilishi mumkin.

Arab tiliga tarjima jarayonida yuqoridagi usullar qo'llanilgan bo'lsa-da, har birining o'ziga xos murakkabliklari mavjud. Ayniqsa, o'zbek milliy hayoti, tarixiy urf-odatlar bilan bog'liq so'zlar tarjimada o'z o'rnini topishi muhim ahamiyat kasb etadi.

A. Qodiriyning romani o'zbek xalqining XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi hayotini, ijtimoiy va madaniy muhitini aks ettiradi. Asar tilida ko'plab milliy leksik birliklar, tarixiy tushunchalar va folklorga xos iboralar uchraydi. Bu so'zlarni arab tiliga tarjima qilishda qator qiyinchiliklar kuzatiladi.

Roman matnida o'zbek xalqining turmush tarziga oid quyidagi milliy atamalar uchraydi:

O'zbekcha so'z	Arab tiliga tarjimasi	Izoh
Choyxona	مقهى تقليدي (maqha taqlidiy)	"An'anaviy choyxona" deb izoh berilgan, chunki arab tilida bevosita ekvivalent yo'q.
Qo'rg'on	حصن (hisn)	"Qal'a" yoki "mustahkam inshoot" degan ma'noda ishlatilgan.
To'y	عرس (urs)	O'zbek va arab madaniyatidagi to'y tushunchasi o'xshash bo'lgani uchun ekvivalent berilgan.
Pahlavon	بطل قوي (batl qawiy)	"Qahramon" yoki "kuchli jangchi" deb tushuntirilgan.
Oqsoqol	شيخ القبيلة (shaykh al-qabila)	"Qabila yetakchisi" ma'nosida berilgan.

Bu misollar shuni ko'rsatadiki, tarjimon ayrim milliy tushunchalarni to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent orqali bera olgan bo'lsa, ba'zilarini esa izohli usulda yoki sinonimlari orqali ifodalagan.

Asar tilida o'zbek xalqining tarixiy-madaniy hayoti bilan bog'liq diniy va tarixiy atamalar ham ko'p uchraydi.

O'zbekcha so'z	Arab tiliga tarjimasi	Izoh
----------------	-----------------------	------

Shayx	شيخ(shaykh)	Ushbu so'z arab tilida ham mavjud bo'lgani uchun bevosita ekvivalent qo'llanilgan.
Imom	إمام(imam)	Diniy yetakchi ma'nosida bir xil ekvivalentga ega.
Madrasa	مدرسة دينية(madrasa diniyya)	O'zbekistondagi tarixiy madrasa tizimini tushuntirish uchun qo'shimcha izoh berilgan.

Bu kabi tarixiy va diniy tushunchalar arab madaniyatiga yaqin bo'lgani uchun aksariyat hollarda bevosita tarjima qilish mumkin.

O'zbek tili iboralar bilan juda boy, ammo tarjimada ularni to'g'ridan-to'g'ri berish qiyin bo'lishi mumkin. Masalan:

O'zbekcha so'z	Arab tiliga tarjimasi	Izoh
Tilingga ehtiyot bo'l	انتبه لکلامك(intabih li kalamik)	"So'zlaringga ehtiyot bo'l" shaklida berilgan.
Quloq sol	استمع جيداً(istami' jayyidan)	"Diqqat bilan eshit" ma'nosida tarjima qilingan.
Qo'li ochiq odam	كريم(karim)	Arab tilida "saxiy" degan so'z bilan ifodalangan.

Ko'rinib turibdiki, ba'zi o'zbekcha iboralar arab tiliga bevosita tarjima qilingan bo'lsa, ba'zilarini ekvivalent ma'noda berish yoki izoh bilan tushuntirish kerak bo'lgan. Arab tiliga tarjima jarayonida uchraydigan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

O'zbek tiliga xos leksik birliklarga ekvivalent topish qiyinligi – Ba'zi so'zlar arab tilida umuman mavjud emas, shuning uchun ularni izohlash yoki sinonim orqali berish zarur.

Madaniy tafovutlar – O'zbek urf-odatlarini arab dunyosiga begona bo'lishi mumkin, bu esa tarjimon uchun qo'shimcha izoh berish zaruratini tug'diradi.

Iboralar va maqollar tarjimasi – Ba'zi milliy iboralarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilib bo'lmaydi, shuning uchun ularni mazmuniga yaqin uslubda ifodalash kerak.

Bu muammolarni yengish uchun tarjimon madaniy moslashtirish usuli, izohli tarjima, va ekvivalent izlash kabi yondashuvlarni qo'llashi lozim.

Mazkur maqolada A. Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarining arab tiliga tarjimasida milliy xos so'zlarning qanday ifodalangani tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayonida milliy atamalar, tarixiy tushunchalar va iboralar uchun mos ekvivalent topish muhim ahamiyatga ega. Ayrim so'zlar bevosita ekvivalentga ega bo'lsa, boshqalari izohli tarjima orqali berilgan. Tarjima jarayonida milliy ruhni saqlab qolish muhimligi ta'kidlanib, ekvivalent tanlash strategiyalarining samaradorligi ko'rib chiqildi.

Xulosa qismi: Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani o'zbek adabiyotining eng nodir durdonalaridan biri bo'lib, unda xalq hayoti, madaniyati va tarixiy muhit aniq va jonli

tarzda tasvirlangan. Asarning arab tiliga tarjima qilinishi jarayonida milliy xos soʻzlarni toʻgʻri va aniq ifodalash muhim masala hisoblanadi. Ushbu maqolada tarjima jarayonida milliy leksik birliklarning qanday aks ettirilgani, ularni berishda qoʻllanilgan usullar va duch kelinadigan qiyinchiliklar tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, milliy xos soʻzlarning tarjima usullari quyidagicha boʻlgan:

Bevosita ekvivalent orqali berish – Agar arab tilida aynan mos tushuncha mavjud boʻlsa, tarjimon uni ishlatgan (masalan, shayx – شيخ, imom – إمام).

Izohli tarjima – Milliy atamalar va tarixiy tushunchalar arab tilida mavjud boʻlmagan hollarda tushuntirish orqali berilgan (madrassa diniyya – مدرسة دينية).

Transliteratsiya va izoh berish – Baʼzi soʻzlar oʻzbekcha talaffuz boʻyicha transliteratsiya qilinib, izoh bilan tushuntirilgan (choyxona – مقهى تقليدي).

Maʼnodosh soʻzlar orqali tarjima qilish – Iboralar va maqollar bevosita tarjima qilib boʻlmaydigan holatlarda, ularga mazmun jihatidan eng yaqin ekvivalent tanlangan (qoʻli ochiq odam – كريم(karim), yaʼni saxiy odam).

Tarjima jarayonida uchragan asosiy muammolar shundan iborat boʻldiki, oʻzbek tilidagi milliy leksik birliklarning barchasiga arab tilida toʻgʻridan-toʻgʻri mos keluvchi soʻz topish har doim ham imkoni boʻlmadi. Bu esa baʼzi soʻzlarni izoh bilan berishga yoki madaniy jihatdan yaqinroq boʻlgan arabcha atamalarni tanlashga olib keldi. Shuningdek, oʻzbek xalqiga xos urflar, odatlar, ijtimoiy unvonlar va iboralarning tarjimasida ham alohida yondashuvni talab qildi.

Bu muammolarni yengish uchun tarjima nazariyasi va amaliyoti boʻyicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Milliy xos soʻzlarni tarjima qilishda madaniy moslashtirish yondashuvini qoʻllash;

Tarjima jarayonida qoʻshimcha izoh va sharhlar bilan tushuntirish usulidan foydalanish;

Milliy ruh va ifodani saqlab qolish uchun tarjima oldidan konseptual tahlil oʻtkazish va ekvivalent tanlash;

Oʻzbek adabiyotining xorijiy tillarga tarjimasida madaniyatlararo taʼsirni hisobga olish va mos ekvivalentlarni topish strategiyalarini ishlab chiqish.

Umuman olganda, “Mehrobdan chayon” asarining arab tiliga tarjimasida milliy xos soʻzlarni ifodalashda qator qiyinchiliklarni keltirib chiqargan boʻlsa-da, ularning aksariyati izohli tarjima va mos ekvivalentlar tanlash orqali hal qilingan. Ushbu tadqiqot natijalari kelgusida oʻzbek adabiyotining boshqa muhim asarlarini tarjima qilishda muhim uslubiy yoʻnalishlar sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shunday qilib, milliy xos soʻzlarni tarjima qilish faqat lingvistik jarayon emas, balki madaniy aloqalarni mustahkamlash vositasi hamdir. Oʻzbek adabiyoti namunalarining xorijiy tillarga, xususan, arab tiliga sifatli tarjima qilinishi uning xalqaro maydonda yanada kengroq tanilishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1.Xayrulla Khudoyorovich Khamidov, Ikrom Yusupovich Bultakov, Karima Saydanovna Raxmanberdiyeva, Sarvinov Sayfullayevna Kasimova, Shirin Baxtiyarovna Sodiqova. Linguistic Expertise of Educational Literature: Analysis and Results // Journal Power System Technology. Vol. 48 No. 4/2024 p. 4017-4027. <https://powertechjournal.com/index.php/journal/article/view/1253>

2.Urak Pazilovich Lafasov. Til nazariyasi (Tilshunoslik) (o'quv qo'llanma). O'zbekiston, TDSHU nashriyoti 2022/1. 206 bet

3.Lafasov , U. P. . (2023). ABDALLAH QADIRI'S NOVELS USING THE METHOD OF METONYMY. SPAST Abstracts, 2(02). Retrieved from <https://spast.org/techrep/article/view/4591>

4.Lafasov, Urak Pazilovich. "Common Cultural Roots in Uzbeks and Ayns." *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture* 4.11 (2023): 1-11.

5.Marxabo, A. (2024). BEVOSITA TARJIMADA FRAZEOLOGIZMLAR MA'NOSINI BERISH MUAMMOLARI [Data set]. In FUNDAMENTAL ASPECTS OF IMPROVING TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE EPOCH OF MODERN GLOBALIZATION (Vol. 2, p. 318). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10671582>

6.Teshaboyeva Ziyodakhon Qodirovna, & Qodiriy Mahzuna Shavkataliyevna. (2024). THE APPEARANCE OF VISUAL EXPRESSIONS' TRANSLATION INTO ENGLISH IN THE WORK "THE DAYS GONE BY" BY ABDULLA QODIRIY. *Open Access Repository*, 10(1), 78–81. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3983>

7.Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva, & Sattarova Marxabo Utkirbek qizi. (2024). BEVOSITA TARJIMADA FRAZEOLOGIZMLAR MA'NOSINI BERISH. *PEDAGOGS*, 56(1), 134–138. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1131>

8.Urak Pazilovich Lafasov, & Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva. (2024). Abdulla qodiriy romanlaridagi jonlantirish va tashxis tasvir usullari . *TADQIQOTLAR.UZ*, 39(3), 65–70. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/3560>

9.Abdullayeva, M. R. (2022). Grouping of opposite options of verbal phrasemas in uzbek language (example of translations of agatha christie's works). *Scientific progress*, 3(2), 190-193.

10.Kasimova, S. S. (2024). Transformation of phrases and its destructions. *Salud, Ciencia Y Tecnología - Serie De Conferencias*, 3, 740. <https://doi.org/10.56294/sctconf2024740>

11.Marxabo Abdullayeva. Inglizchadan o'zbekchaga nasriy tarjimaning milliy- madaniy xususiyatlari (xx asr oxiri xxi asr boshlarida ingliz tilidan bevosita tarjimalar misolida). *Tadqiqotlar jahon ilmiy - metodik jurnali*, ISSN:3030-3613, 2024/11, Pages 40-84

12. Nasretdinova, M. N., Saydikramova, U. X., Saydikramova, Fuzaylova, N. A., Fayziyeva, A. K., & Jabborova, Z. T. (2024). Analysis of Stylistic Aspects of the Appearance of Ellipsis in Speech. *South Eastern European Journal of Public Health*, 1676–1680.

13. M.R.Abdullayeva and others. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity // Journal Power System Technology ISSN: 1000- 3673, V 48, Issue 4. 2024/12. Pages 3325-3334

14.Sayed Mohamed Ahmed Korayem, Sharustam Giyasovich Shamusarov, Gulnora Sattorovna Mutalova, Buzakhro Marufjanovna Begmatova, Nargiza Makhmudovna Saidova. Calling for the Use of Intermediate Language in Teaching Arabic to Non-Native Speakers, Its Foundations and Problems // Power System Texnology Journal, ISSN: 1000-3673 issue 48 (2024), - pp 2221-2236.

15. Marxabo Abdullayeva, Sarvinos Kasimova. (2025). INGLIZ VA ARAB TILLARINING O'RGANILISHIDAGI MURAKKABLIKLAR VA IMKONIYATLAR. *IQRO INDEXING*, 13(02), 360-364. <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/8657>

